

Repressiyaya qurbanının həyatı kitabda

" Mən ondan müsahibə alanda o artıq bəraət qazanıb Azərbaycana qayıtmışdı, yaşı doxsana yaxın olardı və təqaüdə də çıxmışdı. Çox təəssüf hissi keçirdiyini bildirsə də, artıq çox gec idi. Onun adı Azərbaycan tarixində Xalq Cümhuriyyətinin parlamentində cəsusluq edən bir qadın kimi qalmışdı. "

Müsahibimiz mətbuat tarixi tədqiqatçısı, Əməkdar jurnalist Qərənfil Dünyaminqızıdır. Onunla " XX əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda Repressiyaya məruz qalmış qadınlar " mövzusunda söhbətləşdik.

- Repressiyaya qurban gedən qadınlar sırasında hansı şəxslərin adı Azərbaycan tarixinə böyük hərflərlə həkk olunub?

- Bu dövrdə bir çox ziyalı xanımlarımız repressiyanın qurbanı oldu. Məsələn üçün, Məryəm Bayraməlibəyova, Mədinə Qiyasbəyli, Ayna Sultanova, Ceyran Bayramova və digərləri.. Lakin bu xanımların bəziləri - Ayna Sultanova, Ceyran Bayramova bolşevizm ideologiyasını qəbul edən və ölkə ərazisində bunu təbliğ edən xanımlar idi. Ayna Sultanovanın həyat yoldaşı Həmid Sultanov da sovet dövründə fəvqəladə komissiyanın sədri idi. Onların hər ikisi bolşevizmin təbliğatını aparan, Sovetlərin Azərbaycanı işğal etməsində böyük rol oynayan şəxslər olublar. Məryəm Bayraməlibəyova isə bu ideologiyayı qəbul etməyən bir pedoqoq idi. Məryəm xanımı ona görə həbs etdilər ki, o Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan general rütbəli Məlik Yeqarova ilə həyatı qurmuşdu. Əvvəlcə həyat yoldaşını həbs etdilər, sonra Məryəm xanımı da həbs edib sürgünə göndərdilər. Üç övladını isə elindən alıb kimsəsiz uşaqlar evinə verdilər.

Dövrünün tanınmış publisisti olan Seyid Hüseynin həyat yoldaşı, dövrünün tanınmış şairəsi Ümmügülüm Sadıqzadənin adını da nümunə gətirmək olar. Seyid Hüseyni həbs etdikdən sonra Ümmügülüm Sadıxovanı da həbs etdilər. Təbii ki, onun yaradıcılığında istiqlalı, müstəqilliyi təbliğ edən mövzulardan başqa, M.Ə.Rəsulzadənin əmisi qızı olması da ona qarşı təzyiqlərin artmasına zəmin yaradırdı.

- Repressiyaya məruz qalan bu qadınlardan ən faciəvi, dəhşətli həyat yaşayanlar kimlər olub?

- Təbii ki, hamısı faciəli həyat yaşayıblar. Hamısı həbs edilib, təhqirlərə, təqiblərə məruz qalıblar. Onlara

həbsxanada, sürgündə dəhşətli işgəncələrlə əzab veriblər. Amma mən tələbək illərində oxuduğum xatirələrə, Şükriyyə xanımın, Ceyran xanımın danışdıqlarına və müsahibələrə əsaslanıb deyə bilərəm ki, ən faciəvi repressiya qurbanı məhz Əhməd Cavadın həyat yoldaşı Şükriyyə xanım olub. Ə.Cavad həbsindən sonra Şükriyyə xanım da həbs olunaraq sürgün edildi. O danışdı ki, sürgün zamanı uzun müddət qatarla yol gedirlər. Vaqonlarda onlarla yanaşı heyvanlar da aparılırmış. Vaqondakı üfunət, çirkab, havasızlıq onları lap pis vəziyyə-

tə salırmış.

Şükriyyə xanımın yaxınlarının qeydlərinə görə o, paltarını çirkaba, ayaqyoluna sürüb geyinirmiş ki, ona heç kəs yaxın düşə bilməsin. O, Əhməd Cavadın namusunu elə qoruyub saxlayıb. Şükriyyə xanım Ceyran Bayramova ilə sürgündə bir yerdə olublar.

Qeyd edim ki, onlar fərqli xarakterə məxsus insanlar idi. Ceyran xanım Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə parlamentdə işləyən ilk azərbaycanlı xanım olub. Lakin uzun illər sonra arxivlər açıldıqdan sonra bəlli oldu ki, Ceyran xanım parlamentdən bolşeviklərə cəsusluq edirmiş. Sovet ordusu Azərbaycanı işğal edəndən sonra Ceyran xanım bir sıra vəzifələrə təyin olunsada, 1937-ci ildə həbs edilib, 1938-ci ildə Şükriyyə xanım ilə birgə sürgün edildi.

Mən ondan müsahibə alanda o artıq bəraət qazanıb Azərbaycana qayıtmışdı, yaşı doxsana yaxın olardı və təqaüdə də çıxmışdı. Çox təəssüf hissi keçirdiyini bildirsə də, artıq çox gec idi. Onun adı Azərbaycan tarixində Xalq Cümhuriyyətinin parlamentində cəsusluq edən bir qadın kimi qalmışdı.

- Repressiya dövründə baş verən hadisələr haqqında kifayət qədər sənədlər, sübutlar var. Bəs heç bir rəsmi mənbəyə əsaslanmayan müxtəlif təzyiqlər, təcavüzlər barədə məlumatlar necə əldə edilib?

- Məlumatlar yayılırdı. O zaman bəraət verilərdə, insanların canında 1937-ci ilin xofu var idi. Bu səbəbdən heç kim yazı bilmirdi. Ona görə də həbs olunanlar, sürgündən gələnlər, onların yaxınlarından sağ qalanlar neçə illər sonra, 1988-ci ilin sonu, 1990-cı illərdə danışdılar. Hansı ki, başlarına gələnlər xatirə kimi yazılı-

baycanlıların da rolu az olmayıb. Təbii ki, bütün ölkə mərkəzəndə idarə edilirdi. Burda səlahiyyətli şəxslər tapşırıqları həyata keçirirdilər. Lakin o qadınlara ki, elə əzab verildirdi, onların şəxsiyyəti alçaldılırdı, bütün bunlar tək-tək mərkəzəndə tapşırılmırdı. Düzdü, rəhbərlik milliyətçə ruslar, ermənilər, gürcülər, yəhudilər idi. Azərbaycanlılar az idi. Amma buna baxmayaraq idarəçilikdə azərbaycanlı olanlar da sanki insanlıqlarını itirmişdilər.

Məsələn, Əliheydər Qarayev. Bolşeviklər ona ən yüksək hərbi rütbə vermişdilər. Hərbi libasının boyunluğunda hər tərəfdə dörd romd vardı, bu da general rütbəsinə bərabər idi. O, özü həbs edilib güllələnmə kimi həbs, sürgün olunanların çoxu onun "xeyir-duası" ilə cəzalandırılırdı. Və yaxud, Fövqəladə komissiyanın sədri Həmid Sultanov Gəncədə bolşeviklər əleyhinə qalxan üsyanı yatırmaq üçün göndərilir və üsyanı yatırır. Sonra Bakıya gəlir və Bakıda iclasda fəxrlə deyir ki, Gəncədə bir başıpapıqlı adam qoymadım.

Yeni bütün bu olanları kimlərinse üstünə atmaq da olmaz.

- Əhməd Cavadla Mir Cəfər Bağırov əvvəllər yaxın olublar, hətta Bağırov Əhməd Cavadın evinə bir neçə dəfə qonaq gedib, Şükriyyə xanım ona süfrə açıb. Sizcə Ə.Cavad güllələndəndən sonra Şükriyyə xanıma olan zorakılığa M.C.Bağırovun səssiz qalmasına səbəb nə idi?

- Təbii ki, bunun birbaşa vəzifə ilə də əlaqəsi var. Bəzən isə deyirlər ki, Bağırovun bu işlərdən xəbəri olmayıb. Kommünizm dövründə ölkə daxilində baş verən hadisələrdən onun xəbər tutmaması mümkünsüz idi. Onun da razılığı olmadan Şükriyyə xanımı həbs edə bilməzdilər.

- XX əsrin əvvəllərində çıxan mətbu orqanlar bu yaşananlara necə münasibət bildirdilər?

- Məsələn, "İnqilab və mədəniyyət", "Hücum" jurnalları, "Ədəbiyyat", "Kommunist" qəzetləri repressiyanı alqışlayan mətbu orqanlar idi.

1930-cu illərə qədər aprel işğalına, bolşevizmə qarşı çıxan, sözünü deyən mətbu orqanlar, yazarlar var idi. Lakin 1930-cu ildən sonra onlar da susduruldular.

**Rəhman Mirzəlizadə
Fehruz Rza, Ümüd Oruc
BDU-nun jurnalistika fakültəsi
tələbələri**

